

گردشگری پایدار ساحلی

مصرف می‌توانند تاثیرات زیست محیطی بارزی داشته باشند که شامل اثرات فیزیکی، اکولوژیکی، اجتماعی و فرهنگی است (سرابی، ۱۳۷۸). در مدیریت محیط زیست ساحلی باید پیامدهای ناشی از فعالیت‌های توریستی دائماً بررسی شود و به منظور پرهیز از بروز وقایع غیرقابل جبران، اقدامات پیشگیرانه و درمانی انجام پذیرد (پوررخشوری، ۱۳۷۷).

طاهره اردکانی، دانش آموخته کارشناس ارشد محیط زیست دانشگاه تهران افشین دانه کار، استادیار دانشگاه تهران، دانشکده منابع طبیعی ملیحه عرفانی، دانش آموخته کارشناس ارشد محیط زیست دانشگاه تهران
عکس: عباس جعفری

چکیده

بحث اکوتوریسم، توریسمی است که سیستم اکولوژیکی را حراست می‌کند و باعث دوام و قوام آن می‌شود. امروزه توان توسعه صنعت توریسم ساحلی به شدت به قابلیت دسترسی و شرایط کافی تفریحی و تسهیلات پشتیبانی تکیه دارد. به علاوه توسعه بخش خدمات، امکانات همگانی، تسهیلات تفریحی مانند تاسیسات زیربنایی جزء مکمل فعالیت‌های مرتبط با پیشرفت توریسم است. در مدیریت محیط زیست ساحلی باید پیامدهای ناشی از فعالیت‌های توریستی دائماً بررسی شود و به منظور پرهیز از بروز وقایع غیر قابل جبران، اقدامات پیشگیرانه و درمانی انجام پذیرد. باید توجه نمود که علی‌رغم مزایای فراوان این صنعت در بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی کشورهای مختلف، چنانچه توسعه آن همراه با سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌های منطبق بر نگرش زیست محیطی و با تاکید بر پایداری توسعه نباشد به طور حتم موجب بروز تاثیرات منفی فراوانی بر محیط زیست خواهد شد که علاوه بر تخریب و کاهش کیفیت طبیعت و جلوه‌های طبیعی و مصنوعی در نهایت به کاهش جاذبه سرزمین‌های تحت تاثیر برای گردشگران داخلی و خارجی منجر می‌شود. میزان موفقیت اکوتوریسم به انتخاب صحیح و آگاهانه محل، طرح‌ریزی دقیق و بی‌عیب و نقص و برخورداری از ضوابط و خط‌مشی‌ها و در نظر گرفتن حساسیت و ظرفیت منابعی که جذابیت‌های توریستی را تشکیل می‌دهند، بستگی دارد و همچنین ابعاد و مقیاس پیامدها به وسعت و نوع توسعه اکوتوریسم پیشنهادی و آسیب‌پذیری محیط زیست وابسته است.

مقدمه

فرآیند گردشگری در جهان امروز یک صنعت بزرگ محسوب می‌شود و علاوه بر آن بر اساس بررسی‌های انجام شده می‌توان انتظار داشت که در آینده نیز این صنعت بیش از تمام شاخه‌های اقتصادی دیگر رشد و توسعه یابد (جعفر زاده و نوبی زاده، ۱۳۷۶). بحث اکوتوریسم، توریسمی است که سیستم اکولوژیکی را حراست می‌کند و باعث دوام و قوام آن می‌شود و به تعبیری سازمان جهانی توریسم، اکوتوریسم عبارت است از مسافرت مسئولانه به مناطق طبیعی که حفظ طبیعت و حراست از فرهنگ محلی را توأم با ارتقاء رفاه عمومی مردم بومی فراهم می‌آورد (قناد کار سرابی، ۱۳۷۹). امروزه اکوتوریسم به عنوان یک مبحث عمده مدیریت در منابع طبیعی تجدید شونده مطرح است. اساس اکوتوریسم این است که چگونه توریست می‌تواند جهت ارتقاء آگاهی و گذران اوقات فراغت و لذت جویی، منابع طبیعی و فرهنگی را مورد بازدید قرار دهد بدون اینکه تاثیر منفی در این منابع داشته باشد. اکوتوریسم نوعی مدیریت توریسم است که سیستم اکولوژیکی در آن حراست می‌شود. برای تهیه یک طرح زنجیره‌ای اکوتوریسم در قدم اول نیاز است که ظرفیت برد اکولوژیک منابع، برآورد شود (شریفی و شریعت نژاد، ۱۳۷۶).

توریسم فعالیتی چند منظوره شامل ارتباطات و پدیده ناشی از سفرها و اقامت موقت مردمی است که صرفاً برای اوقات فراغت یا مقاصد تفریحی سفر می‌کنند. چنانچه برای انجام چنین فعالیتی نواحی ساحلی و محیط دریایی مد نظر قرار گیرد آن را توریسم ساحلی می‌نامند. فعالیت‌های توریستی در ساحل مربوط به دو گروه فعالیت‌های متکی به طبیعت و فعالیت‌های متکی به تسهیلات انسان ساخت است. بر طبق مطالعات سازمان ملل، علی‌رغم افزایش تسهیلات انسان ساخت هنوز اصلی‌ترین فعالیت‌های توریستی ساحلی، متکی به طبیعت است. امروزه توان توسعه

صنعت توریسم ساحلی به شدت به قابلیت دسترسی و شرایط کافی تفریحی و تسهیلات و پشتیبانی تکیه دارد. به علاوه توسعه بخش خدمات، امکانات همگانی، تسهیلات تفریحی مانند تاسیسات زیربنایی جزء مکمل فعالیت‌های مرتبط با پیشرفت توریسم است. تمام فعالیت‌های مرتبط با توریسم خواه بر اساس تجارت یا نوع دیگر ممکن است پیامدهای بحرانی در محیط داشته باشد این پیامدها از طریق مصرف منابع یا تولید مواد زائد ایجاد می‌شود. بیشتر فعالیت‌های توریستی مصرفی یا غیر

پیامدهای ناشی از طرح‌ریزی نامعقول و عدم کنترل توسعه توریسم می‌تواند تهدیدی جدی برای این گونه مناطق محسوب شود. به عبارت دیگر پروژه‌های توریسمی در صورتی که به تعادل بین حجم و نوع فعالیت توریستی، حساسیت‌های منطقه، ظرفیت برد منابع برای توسعه، بی‌توجه باشند نه تنها به فعالیتی زبان‌آور تبدیل می‌شوند بلکه

از نظر اقتصاد بالقوه غیر قابل دفاع و شکست خورده تلقی می‌شوند (میراب زاده، ۱۳۷۵). باید توجه نمود که علی‌رغم مزایای فراوان این صنعت در بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی کشورهای مختلف، چنانچه توسعه آن همراه با سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌های منطبق بر نگرش زیست محیطی و با تاکید بر پایداری توسعه نباشد به طور حتم موجب بروز تاثیرات منفی فراوانی بر محیط زیست خواهد شد که علاوه بر تخریب و کاهش کیفیت طبیعت و جلوه‌های طبیعی و مصنوعی در نهایت به کاهش جاذبه سرزمین‌های تحت تاثیر برای گردشگران داخلی و خارجی منجر می‌شود. در نتیجه این امر، فرآیند توسعه پایدار صنعت گردشگری نیز دچار وقفه و اختلال می‌شود. بنابراین دستیابی به یک برنامه مدون و تعیین سیاست‌های اصولی در توسعه سازگار با محیط زیست ضروری است (جعفر زاده و نبی زاده، ۱۳۷۶).

اهداف و ضرورت‌های اکوتوریسم ساحلی

در ابتدا، لازم به ذکر است که گردشگری به مثابه راهی مناسب در پر نمودن اوقات فراغت و با هدف

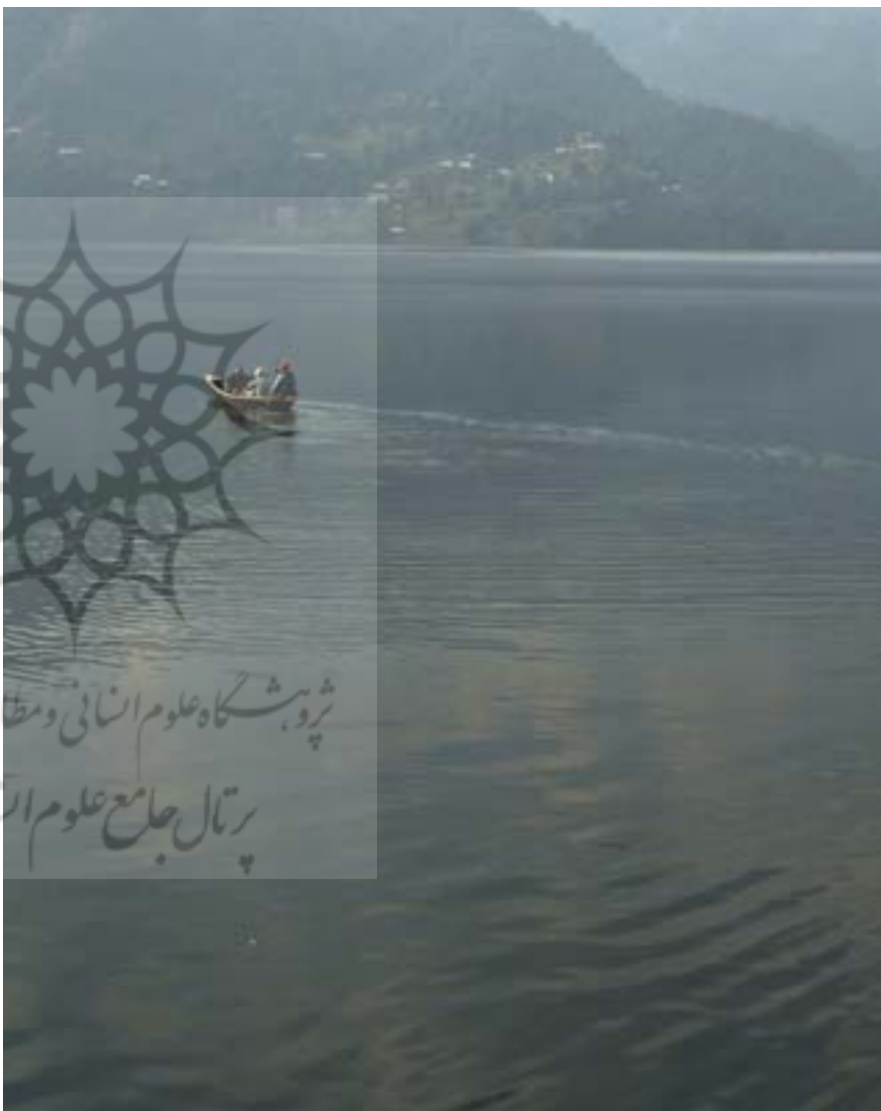
و بهسازی محیط زیست طبیعی و تهیه برنامه‌های اجرایی در جهت ارتقاء زیبایی‌های طبیعی یا توسعه فضای سبز و ایجاد محوطه‌های تفریحی و اقامتی در طبیعت چون، محوطه‌های پیک‌نیک و کمپینگ و استراحت توام با سیستم‌های اطلاعاتی چند منظوره برای ارتقاء دانش استفاده کنندگان برای حمایت محیط زیست است (صارمی نائینی، ۱۳۷۷). با به سازی و توسعه منابع توریسم، همکاری بین بخش‌های مختلف، به ارتقاء سطح آگاهی عمومی در رابطه با اهمیت اکوتوریسم، تقویت ضوابط و مقررات، سازماندهی گروه‌هایی از مردم بومی برای مشارکت، منجر خواهد شد. در این خصوص برای جلوگیری از هدر رفت سرمایه گذاری‌ها با برآورد دقیق کارشناسی و شناخت از میزان نیاز اجتماعی به امر تفریح در نظام برنامه‌ریزی کلان و با تعیین سهم درآمد ملی و درآمد ناخالص ملی از توریسم و اکوتوریسم (داخلی و خارجی) باید با نگرش جامع و سیستمی، برنامه‌های کوتاه مدت، میان مدت و درازمدت را در دستور کار قرار داد (رضوانی، ۱۳۸۲).

اهمیت سواحل در کاربری اکوتوریسم

ناحیه ساحلی منطقه‌ای است بسیار مولد و متنوع از زیر سیستم‌های مختلف که برای طیف وسیعی از جانداران امکانات سکنی، تغذیه، زادآوری و پناهگاهی فراهم می‌آورد. منطقه ساحلی سکونتگاهی پر جاذبه است و برآورد شده که نیمی از جمعیت جهان در محدوده ۱۰۰ کیلومتری سواحل اقیانوس‌ها و دریاچه‌ها سکنی گزیده‌اند. منطقه ساحلی با پلاژهای فراوان، دریاکنارهای پوشیده از ماسه‌های سفید، چشم اندازهای بدیع، امکانات تفریحات آبی متعدد، فراهم بودن غذاهای متنوع دریایی در کنار ویژگی‌های فرهنگی و بومی، جاذبه‌های توریستی بسیاری برای گذراندن اوقات فراغت ایجاد کرده است. بانک جهانی اعلام کرده است خشکی‌ها و آب‌های منطقه ساحلی مخزن‌هایی برای بخشی از میراث فرهنگی ما هستند، زیرا تعدادی از بناهای جوامع بشری اینک به زیر آب رفته‌اند و تعداد بیشتری از کشتی‌های واجد مدارک تاریخی، هم‌اکنون در آب‌های ساحلی خفته‌اند. سواحل هر چند برای برخی مناسب‌ترین و دلپذیرترین منطقه برای اقامت موقت یا زندگی دائم است اما یک فرصت استثنایی اقتصادی برای گروه‌های مختلف از کاربران، بهره‌برداران و واحدهای خدماتی وابسته به هم محسوب می‌شود. بنابراین اگر شعار توسعه پایدار به برنامه‌های بلند مدت و میان مدت تسری یابد و مجریان بر اصل بهره‌وری مبتنی بر ظرفیت محیط وفادار باشند این امیدواری وجود دارد که اولویت‌های سیاسی به جای سیاست‌های محلی، ملاحظات زیست محیطی را مد نظر قرار دهند. لذا هر گونه برنامه‌ریزی در ناحیه ساحلی بدون توجه به واکنش‌های زیست محیطی آن پایدار نخواهد ماند (دانه کار، ۱۳۸۲). لازم به ذکر است دریاکنارمحدوده‌ای از دریا و خشکی را در بر می‌گیرد و اگر گستره آن شنی یا ماسه‌ای باشد بسیاری از بازی‌ها و ورزش‌های آبی گروهی را میسر می‌کند. پسکرانه ساحلی، بخشی از ناحیه کرانه در سواحل است که از پشت دریا کنار به سمت خشکی و تا مکان حضور تل ماسه‌ها و اجتماعات گیاهی ساحلی را شامل می‌شود. در این منطقه بسیاری از تفریحات ساحلی قابل اجرا است. مانند چادر زدن، پیک‌نیک و چادر زدن، هتل‌ها و اقامتگاه‌های در پشت این منطقه که به دور از نوسانات سالانه آب دریا و به دور از هجوم امواج و طوفان‌های دریایی است، استقرار می‌یابد. چشم‌انداز مهم این منطقه اتصال بصری با دریاست یعنی بی‌آنکه مانعی سد راه دریا قرار گیرد چشم‌انداز دریا قابل رؤیت است نحوه استقرار متل‌ها و کلبه‌های ساحلی باید به گونه‌ای طراحی شود که هر یک از آنها با دریا ارتباط بصری داشته و با توجه به ظرفیت برد منطقه، استفاده بهینه از زمین به عمل آید. (Ketcham et al, ۱۹۷۴).

امکان سنجی توسعه صنعت اکوتوریسم

در چارچوب رویکرد جدید با ارائه تعریف توسعه پایدار بعنوان فرآیندی پیوسته که نیازهای زمان حال را بدون ایجاد محدودیت در تامین

کاهش تاثیرات تنش‌های روزافزون زندگی متمرکز شهری و صنعتی مورد پذیرش عمومی قرار می‌گیرد. یکی از تاثیرات مهم صنعت توریسم و اکوتوریسم علاوه بر ایجاد ارتباط میان فرهنگ‌های مختلف، جنبه درآمد و اشتغال‌زایی این صنعت است. به طوری که پیش‌بینی می‌شود این صنعت با در استخدام داشتن ۲۰۰ میلیون نفر نیروی انسانی بزرگترین کارفرما بوده است و می‌تواند تا ۵ سال آینده ۳۵۰ میلیون شغل ایجاد کند (قناد کار سرابی، ۱۳۷۹). از اهداف اصلی طرح توسعه اکوتوریسم، حفاظت

بی‌عیب و نقص و برخورداری از ضوابط و خط‌مشی‌ها و در نظر گرفتن حساسیت و ظرفیت منابعی دارد که جذابیت‌های توریستی را تشکیل می‌دهند، همچنین ابعاد و مقیاس پیامدها به وسعت و نوع توسعه اکوتوریسم پیشنهادی و آسیب‌پذیری محیط زیست آن وابسته است. در این جهت احداث ساختمان‌ها و طراحی آنها باید از نظر کارایی و راحتی با ملاحظات تلفیق شود که با آهنگ محیط زیست طبیعی و بافت اجتماعی-فرهنگی منطقه همخوانی داشته باشد. بطور کلی برای ارزیابی پروژه اکوتوریسم باید تجزیه و تحلیل توزیع هزینه‌ها و درآمدها

در نظر گرفته شود که این ارزیابی شامل گزینه‌های مربوط به پروژه پیشنهادی می‌شود که این گزینه‌ها از نظر اکولوژیکی، فنی و اقتصادی-اجتماعی تشریح می‌شوند و پیامدهای خاص هر یک از گزینه‌ها، تناسب آن با شرایط محلی و ضرورت‌های تشکیلاتی، آموزشی و نیازهای نظارت پیوسته، باید تعیین و با منابع و امکانات موجود مورد مقایسه قرار گیرد (میراب زاده، ۱۳۷۵).

ارائه راه کارهای فنی در مدیریت زیست محیطی توریسم ساحلی

از آنجایی که محیط سواحل بسیار آسیب‌پذیر است و تپه‌های شنی ساحلی مستعدترین مناطق طبیعی برای استفاده‌های تفریحی شناخته شده‌اند یک تغییر به ظاهر بی‌اهمیت مانند احداث ساختمان نزدیک ساحل ممکن است حتی تا صدها متر دورتر از ساحل، نتایج بسیار جدی به همراه داشته باشد (Kutieleetal, ۱۹۹۹).

در این بین نواحی ساحلی، مکانی مستعد و حساس برای تخریب زمین هستند که ناشی از فشار جمعیت، تغییرات کاربری و عوامل محیطی است. بطور کلی فرسایش ساحلی، خوردگی و عقب‌نشینی ساحل یا جلو آمدن آب دریا را موجب می‌شود و لذا به منظور جلوگیری از زوال اکوسیستم‌ها، کنترل فرسایش خاک و در نهایت حفظ اراضی ساحلی ضروری می‌باشد (Jonny, ۱۹۹۷). وجود آب پاکیزه و قابل شرب، امکانات تصفیه فاضلاب با توجه به ظرفیت آب‌های محلی برای پالایش بار آلودگی و امکانات کافی برای دفع مواد زائد از مسائل حاد توریسم به شمار می‌روند (میراب زاده، ۱۳۷۵). کمیت و کیفیت آب اغلب عامل محدود کننده‌ای برای گسترش صنعت گردشگری در جزایر کوچک و نواحی ساحلی به شمار می‌روند. به منظور حفظ منابع آب از آلودگی لازم است جایگزینی و طراحی مناسب سیستم مخازن سپتیک در ارتباط با خاک و موقعیت چاه‌ها در نظر گرفته شود. زباله یا مواد زائد جامد آلاینده دیگری است که محیط زیست تفرجگاه‌های ساحلی را تهدید می‌کند. پس در نواحی ساحلی مکان دفن بهداشتی بایستی بی‌نهایت دقیق انتخاب شود چرا که محل اشتباه بعضی مواقع به لحاظ خاک‌های شکننده و متخلخل منجر به آلودگی آب می‌شود و همچنین در نقاط کوچکی چون جزایر زباله‌سوزی روش مناسبی است. آلودگی صدا و هوا پیامدهایی هستند که تهدید چندانی برای توریسم به همراه ندارند. توسعه توریسم ساحلی با توسعه ساختمان‌ها، بناها و تسهیلات همراه مثل اسکله‌ها، موج شکن‌ها و غیره روی خط ساحلی و زمین‌های مجاور پشت ساحلی همراه می‌باشد. با توجه به خصوصیت دینامیکی و شکننده بودن خطوط ساحلی باید راه‌کارهای اصولی برای

نیازهای آبی و دراز مدت برطرف می‌نماید، باید این موضوع را مورد تاکید قرار داد که در هر اقدام گسترش دهنده صنعت فوق، ایجاد تعادل بین اثرات مثبت و منفی به گونه‌ای که ضمن به حداکثر رساندن اثرات مثبت و توسعه سریع فعالیت‌ها، میزان تاثیرات منفی به حداقل برسد، امری اجتناب ناپذیر و الزامی است. حال توسعه پایدار منطقه ساحلی می‌تواند به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به هماهنگی بین سه زیرسیستم شامل: استفاده منطقی از منابع، حفاظت موثر از محیط زیست، توسعه اقتصادی مناسب در یک سیستم اجتماعی پایدار، محسوب شود. (Shi,etal, 2001)

بر این اساس در هر گونه مطالعه پیرامون راه‌های توسعه سازگار و پایدار گردشگری، در درجه اول جلوه‌های مختلف ایجاد جاذبه مورد بررسی قرار گرفته و پس از بررسی تاثیر متقابل فعالیت‌ها و محیط پیرامونی از طریق کاربرد معیارهای ارزیابی، با یکدیگر مقایسه و در نهایت بهترین گزینه‌ها با مناسب‌ترین راهبردهای مدیریتی مورد نیاز انتخاب می‌شود. به منظور دستیابی به اهداف فوق باید جلوه‌ها و جاذبه‌های محیطی مورد بررسی قرار گیرد. در راستای مطالعه ساختارهای اساسی صنعت گردشگری و تعیین نیازهای زیربنایی و رونمایی در زمینه ارائه خدمات و پشتیبانی و چگونگی تاثیرگذاری بر محیط پیرامونی، ابتدا باید هر یک از بخش‌های طبیعی و انسان‌سازی که ایجاد کننده جلوه‌های جاذب در تمام کشور هستند شناسایی شوند و توانایی‌ها، گستردگی و محدودیت هر کدام بصورت واقع بینانه مورد ارزیابی قرار گیرد. در مرحله بعد باید پس از بررسی تجربیات جهانی و منطقه‌ای، نیازهای اصلی در گسترش این صنعت را طبقه‌بندی نمود و اولویت دستیابی به هر کدام را تعیین کرد پس از آن با استفاده از روش‌های تجربه شده و منطبق با شرایط مناطق مختلف کشور نسبت به ارزیابی اثرات زیست محیطی توسعه صنعت توریسم بر موجودی محیط و پیش‌بینی روش‌های کاهش اثرات منفی اقدام نمود (جعفرزاده و بنی زاده، ۱۳۷۶).

راه کارهای زیر برای مقابله با آسیب‌های زیست محیطی توریسم ساحلی توصیه می‌شود: برآورد ظرفیت برد در طراحی تفرجگاه‌های ساحلی رعایت استانداردهای طراحی یا ساخت و کنترل توسعه ارزیابی پیامدهای زیست محیطی توریسم ساحلی

پیامدهای زیست محیطی اکوتوریسم ساحلی

کیفیت محیط زیست ساحلی تحت تاثیر تهدید رشد و توسعه توریسم موجود در منطقه می‌باشد. اهداف اقتصادی صنعت توریسم اغلب بر خلاف ملاحظات زیست محیطی ساحلی است. در این زمینه می‌توان از هم‌گسیختگی الگوهای تغذیه‌ای و اصلاحی وحوش در مسایلی کنیا، شکستن مرجان‌ها توسط مردم در سواحل مومباسا برای فروش به توریست‌ها، قرار دادن دینامیت و مواد منفجره در رودخانه آمازون برای ماهی‌گیری توسط توریست‌ها را نام برد (Holden, ۲۰۰۰). بنابراین پیروی از یک بخش بینابین رشد توریسم و حفاظت محیط زیست الزامی است. فعالیت‌های توریستی، پیامدهای کوتاه مدت (در ارتباط با پروژه‌های ساختمانی) و بلند مدت (که با مدیریت و نگهداری بخش‌های توسعه توریسم و پایداری فعالیت‌های تفریحی و توریست مرتبط است) بر محیط زیست ساحلی دارد.

توریسم ساحلی نیز همچون سایر طبقه بندی‌ها، دارای پیامدهای مثبت و منفی بر توریست و جوامع بومی است. جدول (۱) پیامدهای مثبت و منفی توریسم را در ناحیه ساحلی ارائه می‌دهد.

پیامدهای فعالیت‌های توریستی در محیط زیست ساحلی به چهار گروه عمده قابل تفکیک است (سرابی، ۱۳۷۸):

- ۱) پیامدهای وارد بر محیط زیست فیزیکی.
- ۲) پیامدهای وارد بر محیط زیست بیولوژیک.
- ۳) پیامدهای وارد بر ارزش‌های مورد استفاده انسانی.
- ۴) پیامدهای وارد بر کیفیت زندگی.

ارزیابی پیامدهای زیست محیطی توسعه اکوتوریسم

اکوتوریسم بدلیل روابط تنگاتنگ با کیفیت محیط زیست و توسعه مورد توجه است. بطور کلی بین توریسم، فرهنگ‌های محلی، تجارت، بازرگانی و نیروی کار روابط غیر مستقیمی حاکم است و مسائل بالقوه مناطق توریستی محسوب می‌شوند که هر گونه غفلت در تشخیص این روابط می‌تواند دستاوردهای پروژه را کاهش داده و پیامدهای اقتصادی-اجتماعی عمده‌ای را برای جوامع محلی به وجود آورد. میزان موفقیت اکوتوریسم به انتخاب صحیح و آگاهانه محل، طرح‌ریزی دقیق و

جدول (۱) : پیامدهای مثبت و منفی توریسم در ناحیه ساحلی

پیامد	توریست‌ها	اجتماعات بومی
مثبت	مجالی برای اوقات فراغت و ازدیاد اطلاعات	ایجاد تسهیلات و امکانات زیربنایی بهتر، منافع اقتصادی، حفاظت منابع طبیعی و فرهنگی
منفی	مواجهه با فرهنگ بیگانه، برآورده نشدن انتظارات توریست	استفاده بیش از حد از تسهیلات و امکانات زیربنایی، ناهنجاری‌های اجتماعی-اقتصادی، آسیب به سنت‌های فرهنگی و محیط زیست طبیعی

استقرار این توسعه‌ها ارائه شود و همچنین بناهای حفاظتی که برای ایمن داشتن تاسیسات زیربنایی ساحلی در برابر حوادثی مثل طوفان و یا به منظور مقابله با فرسایش ناشی از وجود جریان‌های امتداد کرانه‌ها ساخته می‌شوند باید با یک زاویه مناسب و راه کار مناسبی مستقر شود که اثرات تخریب و فرسایش را کم کند (پور رخشوری، ۱۳۷۹).

نتیجه‌گیری

راه‌کارهای زیر برای مقابله با آسیب‌های زیست محیطی توریسم ساحلی توصیه می‌شود:

برآورد ظرفیت برد در طراحی تفرجگاه‌های ساحلی رعایت استانداردهای طراحی یا ساخت و کنترل توسعه ارزیابی پیامدهای زیست محیطی توریسم ساحلی

فهرست منابع

- پوررخشوری. سیده زهرا. ۱۳۷۷. "ترویج توریسم پایدار در ناحیه ساحلی". فصلنامه علمی محیط زیست. شماره ۲۴.
- پوررخشوری. سیده زهرا. ۱۳۷۹. "راهکارهای فنی در مدیریت زیست محیطی توریسم ساحلی". فصلنامه علمی محیط زیست. شماره ۳۰: ۱۸-۲۹.
- جعفرزاده. نعمت ا... و نبی زاده. رامین. ۱۳۷۶. "روش‌شناسی بررسی امکانات توسعه صنعت گردشگری پایدار با تکیه بر توانایی‌های زیست بوم ایران". فصلنامه علمی محیط زیست. جلد نهم. شماره ۴ (۶-۱۱) ص.
- دانه کار. افشین. ۱۳۸۲. "الزامات زیست محیطی در مدیریت سواحل". فصلنامه علمی محیط زیست. شماره ۳۱. (۳۴-۴۲) ص.
- رضوانی‌علی اصغر. ۱۳۸۲. "نقش اکوتوریسم در حفاظت محیط زیست". مجله محیط شناسی. شماره ۳۱ (۱۱۶-۱۲۱) ص.
- سرابی. فریبا. ۱۳۷۸. "پیامدهای زیست محیطی توسعه توریسم ساحلی". فصلنامه علمی محیط زیست. شماره ۲۹. (۷۲-۷۸) ص.
- شریفی. مرتضی و شریعت نژاد. شمس ا... ۱۳۷۶. "برنامه‌ریزی مقدماتی برای توسعه توریسم". مجله جنگل و مرتع. شماره ۳۴ (۳۰-۳۴) ص.
- صارمی نائینی. محمد حسن. ۱۳۷۷. جستاری درباره مفهوم جهانگردی زیست محیطی (اکوتوریسم). انتشارات مرکز تحقیقات و مطالعات ایرانگردی و جهانگردی. واحد طرح‌ها و بررسی‌ها. تهران.
- قناد کار سرابی. محمود. ۱۳۷۹. "نقش پارک‌ها و ذخایر جنگلی مناطق حفاظت شده در جذب توریسم و اکوتوریسم در شمال کشور". مجله جنگل و مرتع. شماره ۴۷. (۳۲-۴۲) ص.
- میراب زاده. پرستو. ۱۳۷۵. "ارزیابی پیامدهای زیست محیطی توسعه توریسم". فصلنامه علمی محیط زیست. جلد ۸. شماره ۲ (۱۷-۲۳) ص.

Holden, A. 2000. *Environment tourism*. Routledge Introduction to Environment Series, London, 225pp
Ketcham, Bostwick, H. 1973: *the Waters Edge: Critical problems of coastal zone*. the Colonial Press, USA, (second printing)

- Kutielel, P. 1991. *The effect of recreation impact on soil and vegetation of coastal Dunes in Sharo Park, Israel*. *Journal of Environment & Coastal Management* 402. pp. 1040-1061

Jony, M, Desteven. 1997. *SEMED: A distributed approach to soil erosion modeling: Remote Sensing* 96, Spiteri, Balkema, Rotterdam, AAB, press Netherlands.

Shi, C, Hutchinson, S. M, Xu, S. 2001. *Evaluation of coastal zone sustainability: an integrated approach applied in Shanghai Municipality and Chongming Island*. *Journal of Environment Management* 71(2004)335-344pp